

Maarja Talgre

SPLITTRINGEN SOM BLIR EN TILLGÅNG

Att se med andra ögon är ju ett tema på de här skandinavistdagarna. Jag är en person som i hela mitt liv varit tvungen att se dubbelt. Att se på mig själv, min familj, mina föräldrars hemland, både med egna ögon och med främmande kritisk blick. Och på samma sätt har jag gjort med mitt eget hemland. Jag har ofta tyckt att jag ser dubbelt. Jag ser på allt med både egna och andras ögon, tycker jag. Och länge, länge tyckte jag att det var en splittring som försvagade mig. Det är först under de tio senaste åren jag tyckt att det är en tillgång. Först när jag vågade gå på djupet ner i mig själv, först när jag gav upp drömmen om en enkel självklar tillhörighet där jag skulle slippa tänka så mycket själv hela tiden och vara kritisk ... först då fann jag vilken tillgång det är att ha en dubbel identitet, att se med andra ögon.

Jag är född och uppvuxen i Sverige. Jag är en svensk författare och kulturjournalist anställd sedan 25 år vid Sveriges Radio. Jag hörs i radio och jag syns i TV. Jag är en del av det svenska kulturlivet och mediasamhället och jag är uppskattad för mina informativa och humoristiska program. Och på svenska heter jag Maarja Talgre (med korta käcka vokaler).

Men så råkar var en person till. Och den personen heter Maarja Talgre (långa vokaler mjuka konsonanter). Ni hör att det låter helt annorlunda, mjukare och sorgsnare. Detta är Maarja Talgre; ett barn av estniska flyktingar och en betydligt mer sorgsen och inåtvänd person. Under hela min uppväxt och långt in i vuxenlivet kände jag mig som två olika personer. En glad, effektiv svensk och en sorgsen, osäker estnisk flykting som hela tiden måste vara duktig och motivera sin rättighet att få leva i det svenska samhälle som tagit emot oss av humanitära skäl.

Den glada svenska Maarja Talgre hade en självklar plats i det svenska folkhemmet i alla fall så länge hon var duktig. Den sorgsna estniska Maarja Talgre var tacksam mot Sverige och mån om att inte vara till

besvär. Först i början av 90-talet kunde dom här vår jagen växa ihop. Komplikationen i min identitet var inte längre en börda utan en tillgång, både för mig själv och för det land jag levde i, nämligen Sverige.

Och orsakerna till det har både med samhällsutvecklingen i Europa att göra, de vida politiska perspektiven och med djupt personliga saker hos mig själv. Men dom hänger ihop. Jag skulle inte vara den jag är idag om inte en rad politiska och ekonomiska förändringar hade skett.

En viktig faktor är Sovjetunionens fall, något som har påverkat maktbalansen i världen. En annan direkt följd av det är att landet jag härstammar ifrån blev självständigt och syntes på kartan i Europa igen 1991.

Så har vi 90-talet ute i Europa och i Sverige med arbetslöshet och sviktande framtidstro. Här följde främlingsfientlighet i spåren. Negativa saker, men de förde med sig att man började diskutera invandring, flyktingar och identitetsfrågor. Och i Sverige som levtt skyddat från krig och inkaplat i en självbelåten välfärd tvingades man inse att svenskar på 90-talet inte alls ser ut som 50, 40, 30 år tidigare. Man har börjat att yrvaket tala om ett mångkulturellt samhälle. Och det måste verka både komiskt och exotiskt för er som kommer från Belgien och Nederländerna med er historia, men Sverige ÄR exotiskt. Och har framför allt varit mycket exotiskt och homogent.

Men personligen sammanföll den här politiska utvecklingen med att jag blivit tillräckligt gammal för att våga och kunna ta itu med min estniska bakgrund. Framför allt ville jag ta reda på varför min far Leo, som var estnisk motståndsmann, aldrig kom efter oss till Sverige. Vad hade hänt honom och vem var han? Och vad hade han gjort?

Det blev ett stort forskningsarbete som resulterade i en bok *Leo - ett estniskt öde* som översatts till flera språk och kommit att betyda mycket för Sveriges och svenskarnas förståelse för esterna, både dom som kom som flyktingar under andra världskriget och dom som finns i Estland och arbetar på att göra landet till en modern demokrati. Den har just kommit i en ny pocketutgåva som jag har med mig.

Jag med min splittrade bakgrund är mycket glad över att vi här i Gent under två dagar talar om identitet och "att se med andra ögon", att man gör det runtom i Europa. Att man inte blundar och tiger läng-

re utan att det finns ett intresse. Och alla här har naturligtvis sin viktiga del att tillföra diskussionen. Mitt bidrag idag är att berätta mer om mig själv och om vad min biografi och mina två språk betytt för mig och mitt författarskap — och naturligtvis också för min roll i medierna. Gränserna är ju flytande där.

Jag talar till er på svenska. Svenskan är mitt intellektuella språk, det språk jag uttrycker mig bäst på. Estniskan är mitt emotionella språk, barnets språk. Så när vi nu ska tala om författaren i ett transnationellt perspektiv vill jag försöka berätta för er vad erövringen av ett språk innebär, att det kan ha så många emotionella och sociala aspekter. Ja, att erövringen av ett språk i vissa fall handlar om att ha en framtid eller inte. Att det handlar om överlevnad.

När jag föddes den 27 februari 1945 befann sig min familj fortfarande i ett flyktingläger i Stugsund utanför Söderhamn i norra Sverige. Min familj, det var min mor, min faster, min farfar och min farmor. I flyktinglägret befann sig idel estländare. Jag var alltså omgiven av det estniska språket.

När jag var ett år gammal fick min farfar arbete i staden Göteborg som ligger i sydvästra Sverige. Hela familjen flyttade in i övervåningen på en tvåfamiljsvilla på en lugn gata med rosor och äppelträd i Partille, en mil utanför Göteborg. Det var då jag blev integrerad i det svenska samhället kan man väl säga.

Men jag var förstås för liten för att förstå hur viktigt detta var och vad det skulle innebära för min framtid.

1945 var Sverige ett mycket homogent samhälle ovanför utlämningar. Den stora gruppen baltiska flyktingar var den första stora vågen av flyktingar som kom till Sverige och den kom så småningom att förändra en hel del i det slutna svenska samhället. Man beräknar att det kom ca 30.000 flyktingar från Estland, 4.000 från Lettland och 400 från Litauen under andra världskriget. Och eftersom Sverige just då var inne i sin stora industrialiseringsprocess och behövde arbetskraft, kom flyktingar snabbt in i det svenska samhället och lärde sig svenska. Och trots historiska skandaler som baltutlämningen, så kan man slå fast att flyktingarna från andra sidan Östersjön mottogs väl av svenskarna och betraktades som broderfolk som råkat i olycka. Och det var ju faktiskt exakt sanningen också.

Men allt det där visste ju inte jag när jag tultade omkring på Sippeldalsvägen i Partille. Men jag lärde mig mycket tidigt skilja mellan olika språk och det ödesdigra i att tala på fel språk i fel sammanhang.

Jag har ett mycket tydligt och tidigt barndomsminne. Jag sitter i sandlådan med tre små svenska grannbarn. Vi har små hinkar och spadar och formar som man brukar ha i sandlådan. Jag är på ett strålande humör och pratar oavbrutet med mina nya vänner — på estniska. Jag ordnar väldigt med mina sandkaksformer och delar ut dom till olika barn och bestämmer när vi ska byta formar med varann och förklarar mig på — estniska. Och plötsligt märker jag att något är fel. Dom små svenska barnen surnar till. Stämningen blir allt dovare tills dom alla tre börjar banka mig i huvudet med sina små färgglada spadar. Det här minnet är som en färgfilm i mitt huvud. Den är så tydlig. Och jag minns tydligt sanden från deras spadar som fastnar i mitt hår och min oerhörda förvåning. Och hur jag försöker förstå vad det är som är fel. Och sen lär jag mig svenska oerhört snabbt. Så mitt svenska språk hamrades bokstavligen in i mitt huvud av små svenska barn.

Svenskan är för mig överlevnadens språk.

Så blev mina två huvudspråk, estniskan och svenskan, tidigt uppdelade i det inre språket och det yttre språket. Estniskan använde vi inomhus, i hemmet, när vi talade med varandra, vid måltiderna, svenskan talade vi utomhus, med grannarna, med dom nya vännerna, i affärerna. Det gällde att anpassa sig och inte ställa till besvär i det nya hemlandet. Uttrycka sig klart och tydligt och vara glad och tacksam.

Snart märkte jag att vi var annorlunda. Inte bara för att vi talade ett annat språk hemma än ute på gatan. Utan också för att vi var en annorlunda familj. För det här var en idyllisk villagata med vänliga och ordentliga svenskar där alla ägde sina villor och där det bodde en herre och en fru. Ibland hade herrn och frun barn. Och fruarna var hemma och lagade svenska köttbullar och krusbärskräm till man och barn, medan männen åkte iväg till sina arbeten på morgonen och kom hem till middagen på kvällen. Men hemma hos mig gick min mamma, faster och farfar till jobbet på morgnarna medan min farmor var hemma med mig och lagade mat och handlade till allihop. Dom svenska barnen hade pappor som antingen var på jobbet eller i trädgårdslandet. Om dom inte tvättade bilen. Man visste var man hade

sina svenska pappor. Jag hade också en pappa, men han fanns inte hos oss. Han var försvunnen i kriget.

Så blev tidigt svenskan för mig ett ordningens språk. Ett språk där allt gick att förklara, där det inte fanns mörka skuggor och sorger. Det blev inte bara den krassa överlevnadens språk, utan också ett språk som det var lättare att vara barn i. Ett tryggare språk i en värld där det fanns sol och ljus och en Framtid.

I mitt estniska språk fanns ingen Framtid. Där fanns ett Förfluttet och en stor sorg. Där fanns Förlusten. Förlusten av min far, mina morföräldrar, morbröder, rader av kusiner och sysslingar och vänner, och ett land som jag inte visste något om annat än att där hade hänt hemska saker och att någon som hette Stalin bestämde där nu. På kvällarna när de vuxna trodde att jag sov, berättade de med låga röster om människor som hämtats på nätterna och förts bort till något som hette Sibirien och aldrig mer hörts av. De talade om hus som bombats och vänner som hittats döda och lemlästade i ruinerna. De talade om unga män som stupat och de uttryckte oro om min fars öde. Då var estniskan ett språk som var tungt att bära. Och jag drömde mardrömmar. Hela min barndom är fylld av mardrömmar och dom mardrömmarna var på estniska.

Mitt estniska språk: ett språk för det maktlösa barnet inför en verklighet jag inte kunde göra något åt: jag kunde inte rå på mina mardrömmar annat än att försöka hålla mig vaken så länge som möjligt på kvällarna och till sist somnade jag ändå och så var mardrömmarna där. Och inte kunde jag göra något åt det världskrig som varit och Stalins och Hitlers ockupationer som avlöst varandra i Estland och sänt människor till död, fångläger och landsförvisning.

Den svenska verkligheten kunde vara hård, (jag slogs mycket, men jag var rätt stark), men den hade inte samma metafysiska dimensioner.

Om man ser på dom här två språken rent lingvistiskt så vet vi alla att svenskan är ett nordiskt språk, släkt med norskan, danskan och isländskan, medan estniskan tillhör en helt annan språkfamilj, den finsk-ugriska, släkt med finskan, samiskan och ungerskan. Och dom här två språken är oerhört olikartat uppbyggda. Det är två olika system kan man säga: svenskan har prepositioner, små ord som till, på, från. Estniskan uttrycker läge och riktning med ändelser istället. Om jag

säger: Den här boken är till mig, så heter det på estniska: See raamat on minule. Man är jag. Minule = till mig. Det är alltså svårt för en svensk att lära sig ett finskugriskt språk och vice versa. För man har ingenting gratis.

Men jag var lyckligtvis så liten när jag lärde mig båda språken att jag inte förstod att det var svårt. Jag lärde mig estniska först och svenska sen, men båda språken flöt in i mig som språk gör när man är barn. Och jag blandade aldrig ihop dom. När väl dom små svenska barnen hade bankat in svenska språket i mitt huvud och jag förstått att jag skulle låta dom göra det illa kvickt, så kunde jag växla språk mitt i en mening. Ett litet exempel tänkte jag läsa för er ur *Folkhemsprinsessorna* (s. 215f). Det är en antologi om att växa upp på 50-talet i Sverige där 13 kvinnor skriver om sin uppväxt. Och en av dom är jag.

På Sippedalsvägen i Partille där jag bodde, lekte vi barn i trädgårdarna och på den lugna idylliska gatan. Och när det var dags att äta middag blåste dom svenska mammorna i diskreta men effektiva visselpipor. Men hos mig var det annorlunda:

Min farmor blåste inte i visselpipa när jag skulle komma in till mina piroger och blinier. Hon hade varit musiklärarinna i sin ungdom och hade fortfarande en stark, klar röst. Varje dag klockan fem stack hon ut huvudet genom köksfönstret och ropade med en stämma som måste fått flera rosor att tappa kronbladen: "Muri, tule sööma!" Muri var mitt smeknamn inom familjen. Mina svenska kamrater härmade ständigt min farmors lockrop. I deras retsamma munnar blev det: "Murre, tulle sjöman!" och de tyckte det var otroligt komiskt. De kunde heller aldrig förstå varför vi envisades med att tala ett så obegripligt språk som estniska hemma sinsemellan. Vi kunde ju svenska nu och vi bodde ju i Sverige. I Sverige talade man svenska kort och gott.

När jag hanterade mina två språk som barn var det inte alls grammatiken och ordböckerna jag brottades med. Jag brottades med två kulturer, med svenskan Framtidens språk och med estniskan Förlustens språk.

Min farfar lärde mig läsa mycket tidigt. Och som jag minns det, lärde jag mig läsa på båda språken samtidigt. Det berodde helt och hållet på *vad* vi läste.

Nu kanske ni tycker att jag håller på för mycket med min barndom här istället för att spela min roll som författare och intellektuell på ett elegant sätt här i talarstolen. Men det är i min barndom och i mitt ursprung som hela mitt förhållande till mina två språk har uppstått. Och även om jag nu är mycket personlig och talar om mig så skulle ni få liknande berättelser från hela min generations estniska och lettiska och litauiska flyktingbarn som nu rumsterar om i det svenska samhället som svenska ministrar, ingenjörer, journalister, lärare och författare. Deras namn avslöjar dom, men inte språket.

Jag läste mycket och oftast på svenska. Det fanns ju fler roliga böcker på svenska att få tag i. Och jag behövde böckerna därför att min barndomsvärld var mer komplicerad än dom svenska grannbarnens. Jag älskade att leka med dom och springa omkring, men det gick aldrig att komma ifrån att dom var rädda för troll och spöken medan jag var rädd för Stalin och Hitler. Tidigt visste jag att både Stalin och Hitler ställde till med krig och tog barns mammor och pappor till koncentrationsläger. Ja, ofta tog dom barnen också. Och jag visste precis hur både Stalins och Hitlers mustascher såg ut. Och jag visste att Hitler lyckligtvis redan var död, men Stalin levde ju ända till 1953, då jag var åtta år; och fram till dess var jag ständigt rädd för att Stalin skulle hitta oss i Sverige och hämta oss med våld till Sibirien.

Men dom svenska barnen visste inte vilka Stalin och Hitler var. De var uppvuxna i ett neutralt Sverige som stod utanför kriget. Deras barndom var mycket skyddad och det gjorde att jag kunde känna mig mycket ensam med dom ibland. I böckerna kunde jag läsa om figurer som ofta stod mig närmare än dom verkliga barnen av kött och blod. Pippi Långstrump var stark och modig trots att hennes mamma var i himlen och hennes pappa negerkung långt borta. Min far var ju också långt borta. Frånvarande. Och Alice i Underlandet kunde försvinna genom ett kaninhål till en mycket mer fantastisk verklighet än sin egen och när den elaka drottningen skrek 'halshugg, halshugg' så kunde Alice säga: "Jag struntar i er. Ni är bara en gammal kortlek!" Precis som jag skulle vilja säga till Stalin. Som jag skulle önska att Stalins

skräckvälde var: någonting i en sagovärld som man kunde avfärda och oskadliggöra.

Och på det här sättet fortsatte jag att erövra det svenska språket för jag läste givetvis Alice i Underlandet i svensk översättning. Inte på originalspråket engelska. Jag var ju inget geni. Jag var bara ett barn som ville leva. Nu talar jag fortfarande om förskoleåldern. Mitt första svenska språk var ju det som barnen lärde mig och som jag behövde för att överleva bland dem. Men det räckte ju inte. För att kunna överleva mentalt själv, för att komma ur min inre känsla av utanförskap, av att bära på något som mina kamrater inte förstod vad det var och inte riktigt jag själv heller, så var jag tvungen att läsa. Böckerna hjälpte mig. Detta var Överlevnadens nästa stadium. Men medan jag kämpade för nästa överlevnad lärde jag mig mera svenska. Av bara farten blev min svenska mycket mer avancerad än mina kamraters, dom riktiga svenskarnas. För dom hade inte böckerna samma livsviktiga betydelse.

Och när jag började skolan, en svensk småskola med idel svenska barn, för det var vad som fanns, så kunde jag både läsa och skriva och jag kände tydligt att skolan var min väg till Överlevnad, ut ur fattigdomen och sorgen. Jag ska läsa ett litet stycke här om mina känslor i småskolan ur en antologi där 17 svenskar skrivit om sina skolminnen. *Bakläxor* heter den och den antologin kom till som en följd av ett uppskattat radioprogram jag gjorde med två vänner om just vår skoltid:

Mina lyckligaste ögonblick i skolan är när fröken läser ett stycke högt med många svåra ord och jag utan att tveka skriver ner "stjärt, skymning och tjäder". Å vad det är spännande och å vad jag kan! Jag erövrar det svenska språket, jag arbetar mig in i det svenska samhället. Jag har en Framtid! En framtid i Sverige. Jag kanske inte tänker exakt så, där jag just nu sitter och självbelåtet stavtar till "kyckling", men vetskapen om att jag kan någonting av egen kraft är berusande.

Av välmenande vuxna svenskar får jag ofta höra att det är synd om mig och min familj, eftersom vi har förlorat alla våra pengar, våra saker och framför allt min far och vårt land. Deras medlidande gör mig mjuk i knäna av obehag. Jag vill inte vara ömkansvärd.

I skolan hos fröken Margareta känner jag mig värd något. Jag märker själv att jag läser mycket bättre än M. som bor i en stor fin villa. Jag stavar bättre än B. som både har pappa och bil. När jag får läsa mina uppsatser högt i klassen eller hittar på sketcher till roliga timmen och får mina kamrater att skratta, då vet jag att jag har något att komma med. Jag lever visserligen på svenskarnas nåd, men de får någonting av mig tillbaka. Samtidigt finns vetskapen där, det som ingen säger högt, men som jag ändå vet: Ett barn i min situation bör inte kasta äppelkärna på fru L:s fönster även om de andra barnen ständigt gör det. Jag bör inte heller rita i dammet på herr P:s bil. För jag har de Svenska Ögonen på mig. En sådan som jag har fler skyldigheter och färre rättigheter. Det bara är så.

Det jag kände under min uppväxt var att jag och min familj var en påminnelse om den hemska och hotfulla världen utanför Sverige. Den värld som dom ljusa och vänliga svenskarna med all kraft ville hålla ifrån sig. Så även om familjen fick trogna svenska vänner som ofta sa till mig att vi var så tappra och duktiga som förlorat allt men ändå höll huvudet högt, så tyckte jag att det var obehagligt att vara tapper och duktig — ömkansvärd. Jag ville till varje pris ta mig ur rollen om ömkansvärd och det visste jag att jag bara kunde göra med hjälp av det svenska språket och att vara duktig i skolan. Så duktig jag bara kunde.

Och krigets fasor som min familj sett på nära håll ville den naturligtvis skydda mig ifrån. Jag växte upp i en sorts hemlighetsfull sorg, en sorg som jag inte kunde definiera. Därför kändes det som mitt ansvar att stå för glädjen och ljuset. Jag förde in glädje hemma om det gick bra för mig ute i den svenska världen. Så jag hämtade kraft via mitt svenska språk som jag förde in i den estniska tillvaron hemma. Och alla hemskheterna och sorgerna jag kunde tjuvlyssna till när de trodde jag sov, de var ju på estniska. Och det sorgligaste och plågsammaste av allt var ju min pappas öde. Min far Leo var estnisk motståndsmann och som barn visste jag att han kämpat för Estland mot både Stalin och Hitler och att han skickat iväg familjen i säkerhet till Sverige, men att han inte hade fått lov att själv lämna landet. Han hade ett viktigt uppdrag att utföra först för att rädda Estland. Och nu visste jag ju att han inte hade

lyckats; Stalin härskade där bakom en hög järnridå och min far var försvunnen. Han skulle ha kommit senare till oss om hans uppdrag gick åt skogen. Nu hade allt gått åt skogen. Våra släktingar, familjens vänner, många många var kvar i Estland och ingen visste vad som hänt dem. Och ingen visste vad som hänt min far. Dom första åren väntade jag ivrigt på honom, jag brukade gå ner till stora vägen för att möta honom när mina svenska kamrater gick för att möta sina pappor som prudentligt kom i sina paletåer och hattar till middagen. Men sen förträngde jag det hela mer och mer. Och jag tyckte att när jag var född och uppvuxen i Sverige, skulle jag kunna välja att vara svensk med ett svenskt språk och en svensk historia. Jag ville hellre tillhöra vinnarna än förlorarna. Jag har försökt skildra det i min bok om min far *Leo - ett estniskt öde* som kom ut första gången 1990 när jag redan var 45 år gammal. Jag tänkte att jag skulle läsa det kapitlet för er:

Jag tror dagen efter min fjortonde födelsedag var en söndag. Partille kyrkas klockor hade ringt till högmässa och det första Stockholmståget hade också passerat. Då kom han, mannen med den lilla markerade munnen, med min födelsedagspresent. Han tillhörde dem av familjens vänner som troget gav mig presenter varje bemarkelsedag. Ibland hade han med sig sin fru och sina döttrar — ibland inte. När frun och döttrarna var med fylldes våra rum med prat och skratt och av kjolar som rastlöst lades till rätta över nylonstrumpeklädda ben. Farbror E själv var en lågmäld man; ögonen bakom de hornbågade glasögonen var allvarliga och jag minns aldrig att han skrattade. Kanske var munnen helt enkelt för liten för en så pass häftig fysisk rörelse.

Just denna söndag 1959 hade hustrun och de livliga döttrarna stannat i Göteborg. Farbror E överräckte allvarligt min födelsedagspresent medan min mor kokade kaffe och Lydia tog fram saffranskringlan.

Farbror E:s paket innehöll två böcker: den ena var en äventyrsbok som jag hälsade med glädje. Den andra boken ingav mig omedelbart en känsla av oklar skuld och dov olust. "Eesti ajalugu noorsoole" (Estnisk historia för ungdom). Redan färgerna: blått, svart och vitt — den estniska flaggans färger. Flaggan var

förbjuden i Estland vid den här tiden, men varje estnisk familj jag kände i Sverige hade en liten bordsflagga stående någonstans i hemmet.

För mig hade färgerna en särskild innebörd. Svart var sorgens och rädslans färg. Det svarta stod för min far som var försvunnen och troligen död i ett land där de som inte var döda antingen slavade i Sibirien eller tassade omkring i hemlandet med böjda ryggar, och viskande röster. Svart stod för mina försvunna morföräldrar, mina försvunna morbröder, för alla dem jag sett på foton som unga, glada människor och som nu var försvunna, arresterade eller döda. Svart stod för skulden jag kände över att leva här i lugn och ro när så många andra var döda.

Vitt stod för det land vars språk jag talade hemma, men som jag aldrig skulle få se. "Få se" förresten, jag ville inte se det. Jag ville inte sätta min fot i ett land så fyllt av sorg. Dessutom skulle ryssarna säkert sätta mig i fängelse om jag kom dit. Det hade man ju hört hurdana ryssarna var. Förresten släpptes ingen in heller. Järnridån. Det fanns ju en järnridå. Nej, jag ville inte läsa om detta sorgliga land.

Och blått stod för den svala, barmhärtiga glömskan. Blått för möjligheten att glömma mitt dystra ursprung och leva i nuet och för framtiden. Jag ville leva — inte sörja. Jag avskydde de vuxnas samtal när de kom in på kriget, ockupationerna, deras klagan. Det var bättre när de skämtade och sjöng. Men alla skämt förstod jag inte. De syftade på upplevelser de haft under en annan tid i ett annat land under helt andra levnadsförhållanden. En annan värld.

Att läsa svensk historia var roligt och begripligt. Äventyr och erövringar och Karl XII:s likfärd. Gustav Vasa var en gång en ung rask man som var duktig på att åka skidor. Som min pappa hade varit. Danske kungens knektar hade jagat Gustav Vasa och stuckit sina spjut i hölasset där han gömde sig, men han hade minsann klarat sig och blivit kung och svenskarna hade gjort sig av med sina förtryckare och levt i ett fritt land. Gustav Vasa blev en stöddig kung, men undra på det!

Min pappa hade inte klarat sig. Hur många raska estniska Gustav Erikssöner hade gått åt under århundradena? De danska knektarna hade avlösts av ryska, tyska, svenska... Esterna blev kvävda och sönderstuckna redan på hölasstadiet. Aldrig fick de leda sina egna härar mot fienden med ljungande klar blick och blottat svärd. Nej, böjda ryggar över spadar. Misslyckade uppror, blodsutgjutelse till ingen nytta. Livegenskap och näver och sorgsna folkvisor.

Nej, jag ville inte veta mer om Estlands historia! Var inte den svenska historien också min kanske? Jag var ju född och uppvuxen här. Det var den svenska historien jag läste i skolan. Min svenska historia var roligare, stoltare och tydligare än min estniska. Min estniska historia var dyster, krånglig, utan hopp. En historia utan segrar. Förutom de där frihetsåren då min far växte upp.

Jack tackade farbror E så artigt jag förmådde och lade boken i mitt rum fast besluten att stoppa in den på ett så undanskymt ställe som möjligt i min bokhylla.

Var det helt enkelt så att esterna var misslyckade och svenskarna lyckade? Jag ville hellre höra till de lyckade, men jag skämdes för att jag tänkte så. Mina skuldkänslor fick blodet att susa på ett obehagligt sätt i mina öron varje gång jag sedan såg boken. Jag läste den aldrig.

Jag har aldrig någonsin reflekterat över att som författare skriva på estniska. För det första är svenskan språket för min överlevnad och för min prestation. Det är det språk jag verkligen behärskar och är bra på. Jag är född och uppvuxen och utbildad i Sverige. Jag har det svenska kulturarvet i mig alltifrån Astrid Lindgren och Esaias Tegnér, till Alice Tegnér och hennes barnvisor, svenska schlager, svenska radio- och TV-program, svensk natur, svensk politik. Allt detta är ju MITT arv också. Det estniska kulturarvet ha jag fått indirekt via min mamma och andra släktingar. Estland fanns ju inte under 50 års tid. Det var uppslukat av Sovjetunionen. Det var förbjudet att lämna Estland eller att besöka Estland för oss. Först i slutet av 60-talet kunde några oförvägna människor resa dit, ständigt bevakade av politruker. Och det

var fortfarande långt in på 80-talet farligt för estländare i Estland att ha släktingar utomlands. För dom betraktades som landsförrädare. Och den estniska exillitteraturen var förstås förbjuden i Estland så att skriva på estniska, även om jag skulle varit bra på det skulle vara ungefär som att skriva flygblad och dela ut hemma till de närmast sörjande. Svenskan har fortsatt att vara det yttre, det utåtriktade intellektuella språket för mig och estniskan det emotionella, och något för familj och vänner.

Men det finns en viktig dimension till i mitt svenska författarspråk. Och det blev jag nog inte medveten om förrän jag skrev boken om min far Leo, där jag kartlade vad som hänt honom och mitt eget sökande efter min identitet i både den svenska och estniska kulturen. Det mesta materialet till den boken var ju på estniska: intervjuerna jag gjorde med min mamma och hans vänner i den estniska motståndsrörelsen, min fars brev och anteckningar, dokumenten, de estniska tidningarna, historieböckerna. För jag insåg att jag inte kunde förstå min far om jag inte lärde mig den estniska historien, och min fars korta liv sammanföll med Estlands korta frihetstid 1920 till 1940. Det var oerhört plågsamt att ta in allt det där för det är inte bara min fars våldsamma död det handlar om utan så många människors död och lidanden. Men då märkte jag att jag erövrade min fars historia och därmed min egen genom att översätta den till svenska. Genom att bearbeta den och analysera den med hjälp att mitt svenska överlevnadsspråk kunde jag göra det begripligt för mig själv. Och i någon mån uthärdligt. Dessutom var det viktigt för mig att berätta för svenskarna vilka vi estniska flyktingar var, varför vi fanns i Sverige. För att bli sedd av det land som är mitt och min dotters och min mammas land nu så måste jag skriva på svenska.

Men med hjälp av svenskan håller jag min sorg och förtvivlan i schack. Jag får den distans jag behöver både för att kunna verka som författare och för att kunna tänka klart. Jag märkte det när boken om Leo just kommit ut och jag skulle gå till Estniska huset i Stockholm och prata om den — på estniska. Och inför äldre estländare dessutom där flera hade känt min far. Jag började gråta när jag stod där på podiet. För jag hade ingen hjälp av mitt överlevnadsspråk svenskan. Jag var försvarslös som ett barn på min barndoms språk.

Sen dess har jag tränat upp mig att vara vuxen på estniska. Jag kan tala om min fars och andras hemska öden både i estnisk TV och radio och inför publik. Och ju mer jag vistas där som författare och journalist desto mer lär jag mig att vara vuxen på estniska. Jag vet inte hur bra en människa i 50-årsåldern med min bakgrund kan lära sig och utveckla sitt första språk. Det kan ni bättre än jag. Men jag är fullkomligt säker på en sak. Jag kommer aldrig att beskriva berättelser på estniska hur duktig jag än skulle bli på själva språket. I alla fall inte berättelser som har med min familjs öde och med min estniska bakgrund. För det skulle vara alldeles för smärtsamt. Jag behöver mitt svenska språk för att överleva och verka som den författare och kulturpersonlighet jag vill vara.